

BHAGAVADGĪTĀ (sansk. — *Pieśń Pana* lub *Gītā Pieśń* [par excellence]) — anonimowy indyjski poemat religijno-filozoficzny, pochodzący prawdopodobnie z I-II w. po Chr. (R. Garbe — II w. przed Chr.; Radhakrishnan — V w. przed Chr.), w siedmiuset czterowerszach, podzielonych na osiemnaście rozdziałów (lekcji), wchodzący w skład VI księgi *Mahābhāraty*; najpopularniejszy indyjski tekst religijny i filozoficzny zarazem.

Treść poematu: przed rozpoczęciem bratobójczej bitwy między Kauravami i Paṇḍavami, jeden z rodu Paṇḍavów, Arjuna, zwraca się do swego przyjaciela i woźnicy rydwanu, Kṛṣṇy, ze swymi wątpliwościami dotyczącymi zabijania, i zostaje pouczony o rycerskim obowiązku podjęcia słusznej walki, w której może co najwyżej zginąć ciało, gdyż dusza (ātman) jest wieczna i nieśmiertelna. Dialog ten staje się pretekstem do wyłożenia przez Kṛṣṇę wielu nauk na temat prawd ostatecznych i rzeczywistości absolutnej, w trakcie których sam objawia się jako wcielenie Najwyższego Boga, zw. imieniem Viṣṇu (*B.*, 10–11).

B. zawiera charakterystyczną dla hinduizmu syntezę (zrzeszającą, nie sumującą) nauk etycznych, metafizycznych i soteriologicznych wielu indyjskich szkół filozoficznych (darśan), niekoniecznie spójną i niesystematyczną, bo często przedstawiającą te same zagadnienia w kolejnych lekcjach, z coraz to innego (wyższego) punktu widzenia (jest to jedną z przyczyn popularności tego tekstu w Indiach). Każda z lekcji (włącznie ze „smutkiem Arjuna”) zw. jest yogą, czyli drogą samodoskonalenia, prowadzącą do wyzwolenia, zaś samą siebie *B.* zwie upaniśadą, czyli kanonicznym tekstem wedyjskim mówiącym o poznaniu duszy i Boga oraz o wyzwoleniu z kręgu narodzin i śmierci (saṃsāra). Reinkarnacja i prawo karmana, choć zgodnie z ogólnoindyjskim obrazem świata przyjmowane za pewnik, są tu objaśniane szczegółowo, a przedstawiona koncepcja wyzwolenia (mokṣa) ma cechy synkretyzujące: każdy otrzyma taką nagrodę pośmiertną, w jaką wierzył (*B.*, 9, 25), ale najwyższą nagrodą jest zespolenie z Bogiem.

B. przedstawia najpierw drogę poznania (jñānamārga), czyli poglądy sākhya (dualizm puruṣy i świata złożonego z trzech guṇ.), zreinterpretowane w duchu monizmu panenteistycznego, oraz vedāntyczną teorię tożsamości duszy indywidualnej i absolutu (ātman-brahman). Kolejne lekcje to omówienie drogi czynu (karmamārga), zgodnej z powinnością własnego stanu (svadharma), choćby nawet najtrudniejszej, ale wykonywanej bezinteresownie (bez oglądania się na owoce), oraz drogi zaniechania czynu (saṃnyāsa), poprzez uwolnienie się z więzów namiętności i pogrążenie w kontemplacji yogicznej (dhyāna). Sprzeczność wyjaśniana jest jako pozorna — bezinteresowny czyn i opanowanie zmysłów w yodze są tym samym. Omawianie zagadnienia prawości (dharma) i nieprawości (adharma) prowadzi do wyjaśnienia roli wcieleń Boga (avatara) w świecie, dla podtrzymania dharmy. Wreszcie przedstawiona jest droga miłości do Boga (bhakti) jako źródła wszelkiej prawości. Należy być jednakowym dla przyjaciół i wrogów, zwracając swe serce ku Bogu, a każdy akt uwielbienia skierowany ku dowolnemu bóstwu, faktycznie skierowany jest ku Kṛṣṇie, gdyż wszystkie są jego aspektami. Kṛṣṇa jest zarazem nieosobowym Absolutem i osobowym Bogiem; rozróżnianie między tymi aspektami pozbawione jest głębszego sensu, gdy chodzi o wyzwolenie. Droga bezinteresownego czynu zostaje wskazana jako najwyższa, gdyż upodabnia człowieka do Absolutu, który też bezinteresownie działa w świecie.

B. uznana została w Indiach za tekst święty (objawiony). Zwolennicy vedānty zaliczają ją do „trojkiej podstawy” nauki ich szkoły, dlatego była często komentowana w tej szkole, poczynając od Śaṅkary, a także przez filozofów z innych szkół, aż po myślicieli współczesnych.

Istnieją liczne przekłady na języki europejskie (najstarszy ang. z 1785). Przekłady pol.: B. Olszewski, Brody 1910; S. F. Michalski, Wwa 1910, 1927³; W. Dynowska, Swatantrapur 1947, Madras-Bom 1972⁴; anonimowy (sektę ISKCON) *B. Taką Jaką Jest*, P 1981, Vaduz-Wwa 1986², najlepszy: J. Sachse, Wr 1988.

Bibliografia: S. Radhakrishnan, *Indian Philosophy*, Lo 1951 (*Filozofia indyjska*, Wwa 1959, I 483–536); R. C. Zaehner, *The B. with a Commentary Based on the Original Sources*, Ox 1969; F. Tokarz, *Z filozofii indyjskiej kwestie wybrane*, Lb 1974, 1990², I 73–101, 145–146; I. Lazari-Pawłowska, *Etyczne treści B.*, SF 10–11 (1976), 103–115; J. Sachse, *Ze studiów nad B.*, Wr 1988; *Mały słownik klasycznej myśli indyjskiej*, Wwa 1992, 16–17.

Maciej St. Zięba